

Habent sua fata libelli – A könyveknek is megvan a maguk sorsa

A Pedagógusok az 1918–1919. évi politikai forgószélben című monográfia az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának 150. évfordulójára látott napvilágot. A kötet már a kézbe vételekor is méltó Donáth Péter eddigi életművéhez és ehhez a kerek évfordulóhoz. 562 oldalával impozáns, súlyos.

Történészként belelapozva azonnal szembetűnő a primer források végeleáthatatlan sora, az az alaposág, a szó legnemesebb értelmében vett mélyfúrás, amely során a történelem egy kis, bár annál mozgalmassabb időszakát helyezi mikroszkóp alá a szerző.

Szintén elsősorban primer forrásokkal dolgozva felmerült bennem a kérdés: mennyi ideig tarthatott ez a kutatás?! A válasz nem várat magára sokáig, az előszóban olvasható: 15 évig. Donáth is érzi, hogy a mű monumentális, hiszen felteszi a kérdést, hogy talál-e majd olvasót ez a dokumentatív, elbeszélő módszerrel készült terjedelmes monográfia. A szerző munkája során 29 (!) levéltár anyagát, periodikák, könyvek széles körét, számtalan új forrást (1727 lábjegyzettel) vont be kutatásába, amelyet a minden egyes fejezetben felbukkanó 150 éves budai tanítóképző történetéhez való szoros kapcsolódás tart össze.

Donáth Pétert ugyan nem kell bemutatni, hiszen munkái az elmúlt majd' öt évtizedben minden neveléstörténész kezében megfordultak, de az új generációk számára álljon itt néhány adat az eddigi munkásságáról.

Donáth Péter korábbi munkái sajátos képet adnak a 20. század során többször „színét” és jellegét váltó hatalom mindenkorai ideológiai céljairól, az érvényesítésük érdekében alkalmazott eszközeiről, s ezek hatékonyságáról vagy diszfunkcionalitásáról. Tanulmányaiban különös figyelmet

Ez a törekvés figyelhető meg jelenlegi munkájában is: a primer források tanulmányozásán keresztül megmutatni az olvasónak, hogy „szinte semmi sem úgy történt valójában, mint azt a pro és kontra történeti sémák alapján az ember elképzelné” (10.).

szentel az iskolákban szereplő „kisemberek” (diákok, pedagógusok) – az adott időszak történeti korlátok közötti – mozgására, boldogulási kísérleteire: az én-érvényesítés és az én-azonosság megőrzésének visszatérő konfliktusaira.

Ez a törekvés figyelhető meg jelenlegi munkájában is: a primer források tanulmányozásán keresztül megmutatni az olvasónak, hogy „szinte semmi sem úgy történt valójában, mint azt a pro és kontra történeti sémák alapján az ember elképzelné” (10.). Ahogy írja is, hagyni kell a történetek szereplőit mesélni, hiszen ezáltal tudjuk megérteni és átérezni a száz évvel

ezelőtt élt emberek gondolkodásmódját, érzéseit, elfogultságait, a kor atmoszféráját. Így az olvasó maga is részese lehet a történelmi diskurzusnak, az élménynek, hogy a régmúlt emberei hasonló világban éltek, mint mi, sőt, a vizsgált időszakban nehezebb és szélsőségesebb helyzetekben, kihívásokkal szemben próbálták megtalálni a maguk néha „túlságosan is emberi” válaszait.

A szerzői Szubjektív előszó után a kötet öt fő fejezetre tagolódik, egyszerű, átlátható deduktív megközelítést követve. A szerző a tanító(nő)képzés helyzetét övező viták bemutatása után a második fejezetben a képzés korabeli helyzetét állítja vizsgálatára fókuszába. Rámutat a tanítókkal és tanáraikkal szembeni radikálisan változó követelményekre, a tanítóképzősök irányába tett gesztusokra, a velük szemben támasztott elvárásokra, valamint az országos tanári szakmai szervezetek, érdekképviseletek átalakulására. A harmadik fejezetben egy korábban feldolgozatlan terület bemutatása következik, a pedagógusképzés, a tanító(nő)képzők helyzetének 1918 ősze és 1920 tavasza közötti változásába enged betekintést a szerző. Részletes képet kapunk az egyes megszállt területeken (csehszlovák, román, szerb) tevékenykedő tanító(nő)képzők körülményeinek alakulásáról, valamint a háború és a járványok intézményekre gyakorolt hatásairól. A negyedik részben a tanító(nő)képzőbe járó diákok helyzetének bemutatása következik. Az olvasó egyebek mellett megismerheti a diákok kívánságait a képzést illetően, szervezeteiket a forradalmak időszakában, a demonstrációkon, valamint a Vörös Hadseregben betöltött szerepüket. Az ötödik – a mű terjedelmének közel háromötödét kitevő – fejezetben az olvasó a tanító(nő)képzős tanárok és tanítók helyzetét mutatja be 18 esettanulmány segítségével az 1918–1919. évi forradalmak és a forradalmakat követő vizsgálatok idején. Teszi ezt különválasztva az „alkalmazkodók”, a „politikailag elkötelezettek”, valamint az „átmeneti útítársak” típusaiba sorolható

tanárok szerepét, sorsát, valamint a forradalmak utáni számonkérésük mechanizmusát.

Donáth Péter hangsúlyozza, hogy az 1918–1919. évi forradalmakra vonatkozó iratok a levéltárak többségében hiányosak, vagy teljes egészében hiányoznak. Mindössze két forráscsoport tekinthető valamilyen elérhetőnek: a forradalmakat követő fegyelmi eljárások iratai, tantestületi jegyzőkönyvek, valamint az 1945 utáni rehabilitációs iratok, így a szereplők besorolása és értékelése mindössze hipotetikus lehet.

A kötet zárásaként Donáth egy „mi lett volna, ha” jellegű eszmefuttatást vezet le. Mi lett volna, ha a Tanácsköztársaság hosszabb időt ér meg? Hogyan hatott volna mindez a képzőkre, a tanári gárdára, a tanítóság egészére? A gondolkodás folyamatában az 1948-as eseményekre támaszkodik, hiszen a változásnak akkor már volt „kifutási ideje”, szemben az 1919-es 133 nappal.

A szerző a könyv előszavában kételkedik egy ilyen jellegű monográfia létjogosultságában. Lesz-e, aki végigköveti őt ezen a gondolati úton, lesz-e a 21. században olvasó, akit érdekel a 100 éve működő pedagógus „kisemberek” sorsa? Hiszem, hogy lesz. Hiszen a kötet hihetetlen izgalmas fejezetei önálló munkákként is teljes értékűek, érdeklődésünk szerint válogathatunk belőlük, elmerülhetünk emberi sorsokban, történetekben, és sokszor jelen élethelyzeteinkre is ráismerünk. A kötet a Magyar Elektronikus Könyvtárban is elérhető, témák, személyek, intézmények szerint könnyen kereshető. Minden adott hozzá, hogy szép ívet fusson be. Habent sua fata libelli.

Donáth Péter (2020). *Pedagógusok az 1918–1919. évi politikai forgószélben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején*. Budapest: Trezor Kiadó.

Fizel Natasa

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet